

Łódź, 21 sierpnia 2023 r.

Dr hab. Eleonora Jedlińska prof. U.Ł.

Instytut Historii Sztuki

Uniwersytet Łódzki

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Barbary Chojnackiej.

Tytuł pracy: „Życie artystyczne i środowisko plastyczne Bydgoszczy w latach 1920-1939”

złożonej na Wydziale Sztuk Pięknych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, przygotowanej pod kierunkiem

Pana Profesora Jerzego Malinowskiego

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Barbary Chojnackiej została sporządzona z uwzględnieniem wymogów stawianych pracom doktorskim, określonym w art. 187. 1 Ustawy z 20 lipca 2018 [Stopnie i tytuły w systemie szkolnictwa wyższego i nauki. Nadawanie stopnia doktora (Dz. U. 2018, Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce poz. 1668)].

1. Charakterystyka metodologiczna rozprawy

Tytuł rozprawy *Życie artystyczne i środowisko plastyczne Bydgoszczy w latach 1920-1939*, obejmujący ramy badanych zagadnień: przedmiotowego, chronologicznego oraz terytorialnego, słusznie określa problemy badań przeprowadzonych przez mgr Barbarę Chojnacką. Koncentrują się one na szczegółowych kwerendach archiwalnych, prasowych, dokumentacyjnych, zasobów magazynowych i bibliotecznych. Przedstawiając panoramę życia artystycznego w Bydgoszczy w latach międzywojennych (1920-1939) Autorka uwagę zwróciła na szczególną sytuację historyczną i polityczną miasta. Po odzyskaniu niepodległości w styczniu 1920 roku Bydgoszcz, miasto mające

za sobą długotrwały proces germanizacyjny, stanęła wobec konieczności odbudowania życia kulturalnego w nowych warunkach społecznych i politycznych. Autorka słusznie zaznacza (rozdział 1) obecność w mieście względnie ciekawie rozwijającego się zainteresowania sztuką i ogólnie kulturą w okresie zaboru. Jakkolwiek przed 1920 rokiem w Bydgoszczy nie wykształciło się zauważalne lokalne środowisko plastyczne, nieobecni w nim byli artyści polscy, to – w oparciu o badania np. *Książ adresowych* – w mieście działali artyści niemieccy. Okres zaboru pruskiego – 140 lat – to czas intensywnej germanizacji mieszkańców Bydgoszczy, powodującej całkowite wyeliminowanie rozwoju polskiej kultury i sztuki. Autorka przywołuje nazwiska tylko dwóch artystów – rodowitych bydgoszczan, którzy tworzyli w XIX wieku: Maksymilian Piotrowski (1813-1875) oraz niemiecki grafik Walter Leistikow (1865-1908). Stając się reprezentantami sztuki bydgoskiej, mieszkali i tworzyli w miastach europejskich. Nieliczni twórcy polscy mieszkający w Bydgoszczy w czasach zaborów nie zdołali zbudować podstaw, umożliwiających rozwój życia i środowiska artystycznego w odrodzonej Rzeczypospolitej. Miasto pozostawało prowincjonalnym wobec Poznania, Torunia, Krakowa czy Warszawy. Analizując materiały źródłowe Pani mgr Barbara Chojnacka wykazała jak trudna była sytuacja miasta, które musiało zmagać się z problemami administracyjnymi, finansowymi, społecznymi a także – co wydaje się bardzo istotne – ze stereotypem Bydgoszczy jako miasta niemieckiego, bez uczelni wyższych, o skromnym życiu kulturalnym, z niewielką liczbą elit intelektualnych. Jak wykazały badania Doktorantki, współpraca bydgoskiego środowiska administracyjnego i artystycznego z instytucjami artystycznymi innych miast nie zawsze przebiegała pomyślnie. Kolejne dążenia i próby zbudowania prężnego życia artystycznego w mieście nad Brdą napotykały na przeszkody, najczęściej natury finansowej i organizacyjnej. Po 1920 roku do Bydgoszczy zaczęli przybywać migranci z innych dzielnic Polski, w tym twórcy kultury i sztuki. Miasto stało się miejsce atrakcyjnym – już w 1920 roku powstała Państwowa Szkoła Przemysłu Artystycznego. W ramach jej działalności, niemal od podstaw, zaczęło formować się życie artystyczne skupione wokół Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych. PSPA istniała trzy lata, TZSP istniała zaledwie dwa lata. Tak krótki

okres trwania w/w instytucji Autorka tłumaczy „okresem przygotowawczym . etapem tworzenia programów nauczania i planów wystawienniczych” (s. 418). Decyzje o likwidacji PSPA oraz TZSP zostały podjęte przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, poparte opinią Rady Miasta. Słusznie Autorka konkluduje brakiem dbałości państwa o rozwój polskiej kultury na ziemiach zachodnich, w niedalekiej przeszłości podlegających najsilniejszej germanizacji i planowemu wynaradawianiu. Otwartym pozostaje pytanie: dlaczego władze odrodzonej Rzeczypospolitej miały otoczyć te właśnie ziemie szczególną opieką, kładąc nacisk na kulturę, na rozwój szkolnictwa artystycznego, pozostawiły jej samym sobie? Może warto byłoby ten problem w przyszłości zbadać? Doktorantka z pieczołowitością archiwistki, analizując badane zjawiska, starała się wyjaśnić przyczyny i przemiany, jakim podlegały instytucje i osoby zaangażowane (pedagogzy-artycyści) w odrodzenie życia artystycznego w Bydgoszczy.

Podejmując zadanie opisanie i zanalizowania życia artystycznego i środowiska plastycznego w Bydgoszczy w latach 1920-1939 Autorka dysertacji jako główny cel badawczy wyznaczyła przedstawienie procesu kształtowania się środowiska plastycznego w omawianym okresie. Ważnym stało się ujawnienie charakterystycznych cech środowiska bydgoskiego – prowincjonalnego w relacji do głównych miast artystycznych II Rzeczypospolitej (Warszawy, Krakowa, Lwowa, Poznania, Wilna, Łodzi, Torunia oraz Wolnego Miasta Gdańska). Niewątpliwie opracowanie to jest pierwszą monografią życia artystycznego w Bydgoszczy w dwudziestoleciu międzywojennym, gdzie skupiona została uwaga na sztukach plastycznych. Na podstawie dostępnych materiałów Autorka ustaliła, w jakim stopniu artyści, pedagogzy, władze miasta, w pewnym stopniu także mieszkańcy starali się realizować swe plany i ambicje. W tym celu ważne okazało się zbadanie materiałów źródłowych – tekstów krytycznych zamieszczanych w miejscowych gazetach, korespondencji, pism urzędowych, tekstów w katalogach wystaw, wykazów nazwisk artystów i ich prac.

Autorka przyjęła metodę chronologiczno-problemową, która pozwoliła zorganizować pracę wokół najważniejszych wydarzeń obejmujących

przedmiot niniejszych kwestii; mogła tym samym wskazać jak przebiegała współpraca (bądź jej brak) z innymi ośrodkami, czy osobami mającymi wpływ na kształt przedsięwzięcia. Wybranie reprezentatywnych przykładów i ich chronologiczne uporządkowanie, stworzyło podstawę na której Pani mgr Barbara Chojnacka mogła zbudować historię życia artystycznego w Bydgoszczy – mieście, w którym tradycje plastyczne pozostały na uboczu wielkiej sztuki europejskiej. To też pozwoliło Doktorantce przedstawić wielowątkowość przedmiotu badań na podstawie zachowanych relacji, opisów, sprawozdań, notatek prasowych, różnego rodzaju wykazów i spisów.

Autorka wykazała się intelektualną starannością i dociekliwością, analizując materiały źródłowe i ikonograficzne (imponujący tom III z materiałem ilustracyjnym!). Umiejętnie dobrane i uporządkowane informacje wykazują wysoki stopień wiarygodności badawczej i komparatystycznej. Autorka odwołała się do metod stosowanych w badaniach historycznych i naukach humanistycznych, takich jak analiza dokumentów, krytyka, diagnoza, wnioskowanie, starannie sprawdzając wyprowadzone tezy i ich poprawność. Na szczególne uznanie zasługuje analiza tekstów krytyczno-artystycznych. Wprawdzie przytaczane ich fragmenty uzmysławiają zakres przedsięwzięć wystawienniczych w Bydgoszczy, szkoda jednak, że nie zostali scharakteryzowani ich autorzy, którzy – możemy sądzić – generalnie wywodzili się ze środowiska lokalnego. Ważnym jest czy byli to artyści, dziennikarze, pedagodzy, amatorzy sztuki, czy byli Bydgoszczanami czy może przyjechali do miasta specjalnie z powodu omawianej wystawy?

Autorka rozprawy konsekwentnie przestrzegała reguły wynikania rozdziału kolejnego z poprzedniego – ta metoda sprawiła, że praca jest spójna, logicznie skonstruowana. Także proporcja między poszczególnymi rozdziałami i podrozdziałami została zachowana.

Postawione cele Autorka zrealizowała w pełni. Uzyskane wnioski zostały wyprowadzone na podstawie treści rozprawy opartej na materiałach badawczych, archiwalnych, prasowych i dokumentach. Stan badań – podany na początku dysertacji - wskazuje na szeroką znajomość problemów podjętych w recenzowanej pracy.

2. Charakterystyka merytoryczna

a. Uzasadnienie podjęcia problemu badawczego sformułowanego w tytule

Temat życia artystycznego i środowiska plastycznego Bydgoszczy w latach 1920-1939 nie był dotąd opracowany. Autorka przyczyny owego zaniechania znajduje w postrzeganiu bydgoskiego ośrodka i w ogóle Pomorza jako pozbawionych tradycji, prowincjonalnych, wtórnych. Dowodem takiego stanu rzeczy jest pominięcie problemów dotyczących szkolnictwa artystycznego, instytucji opieki nad sztuką oraz związków artystycznych działających w tym regionie w tak ważnym opracowaniu jak *Polskie życie artystyczne w latach 1915-1939* (t. II, red. A. Wojciechowski, Ossolineum 1974). Wprawdzie pojawiły się, jeszcze w latach 30., krótkie artykuły Mariana Turwida – malarza i publicysty, świadka i uczestnika wydarzeń – nadto subiektywne, by mogły być wyrazem rzeczywistego stanu rzeczy; w 1959 roku artykuł Kazimierza Boruckiego i Turwida zamieszczony został w monograficznym wydawnictwie dotyczącym różnych przejawom życia w Bydgoszczy (s. 17). Pełniejsze zarysowanie problemu plastyki w dwudziestoleciu, autorstwa Boruckiego, opublikowane zostało w 1972, następnie w 1975 roku Ryszard Cz. Jaskuła, historyk sztuki, opublikował w pełni naukową pracę poświęconą stowarzyszeniu plastyków działających w latach 1929-1939. Między latami 70. i 80. pojawiło się opracowanie Zdzisław Mrożka.

Dotychczasowe opracowania nie poruszają kwestii związanych z trudnościami materialnymi i organizacyjnymi, z poczuciem, że region pomorski jest marginalizowany, nie doceniany przez rząd. Mozolne docieranie do korespondencji, dokumentów, notatek, skromnych katalogów wystaw, recenzji prasowych, ich analiza, interpretacja uzmysławiają jak ważną pracę wykonała Pani mgr Chojnacka, by przedstawić złożoność życia artystycznego w regionie.

Z punktu widzenia wartości naukowej praca wykazuje nieprzeciętną staranność w badaniu materiałów archiwalnych, a nade wszystko jest opracowaniem nowatorskim, napisanym z zaangażowaniem i obszerną wiedzą dotyczącą omawianego tematu.

b. Układ i zawartość merytoryczna pracy

Obszerna praca autorstwa Pani Barbary Chojnackiej została prawidłowo skonstruowana. Tom I składa się z siedmiu rozdziałów poprzedzonych wprowadzeniem i rzetelnie przedstawionym stanem badań (omówione zostały źródła, literatura oraz zawartość pracy) oraz wstępem, w którym zarysowany został obraz Bydgoszczy pod zaborami i w Polsce po włączeniu miasta do II Rzeczypospolitej. Autorka omawia w ujęciu chronologicznym – wyznaczonym następującymi po sobie najistotniejszymi wydarzeniami – najważniejsze instytucje i towarzystwa opieki nad sztuką, związki oraz ugrupowania artystyczne. Omówieniom tym towarzyszy określenie specyfiki życia artystycznego, formującego się i podlegającego zmianom, instytucjom a także działalności *par excellence* poza-instytucjonalnym. Trzy pierwsze rozdziały poświęcone są latom 20. – „stanowiącym swoiste preludium” (s. 9) do lat 30. Warto zwrócić uwagę – co wykazała Autorka – na trud rekonstrukcji procesu programu nauczania w PSPA, która istniała zaledwie trzy lata, by mocą decyzji ministerialnych zostać zlikwidowaną. Szkołę artystyczną zdecydowano się wówczas przekształcić w Państwową Szkołę Przemysłową, która istniała od 1923 do 1933 roku.

Przełomem dla życia artystycznego w Bydgoszczy było utworzenie Muzeum Miejskiego w 1923 roku, które działało do wybuchu II wojny światowej.

Tom II dysertacji, obejmujący cztery rozdziały, dotyczy środowiska plastycznego w Bydgoszczy; omówieni w nim zostali twórcy i ich dzieła. Rozdział ostatni poświęcony jest krytyce artystycznej, której przedmiotem została sztuka w Bydgoszczy. Tu Autorka skupia się na poszczególnych twórcach, związanych z miastem.

Podsumowującą częścią pracy jest obszerne zakończenie, w którym Autorka zawarła konkluzje wynikające z przeprowadzonych badań a także przedstawiła sytuację życia artystycznego w Bydgoszczy po 1945 roku. Poznanie zmagañ, napięć personalnych między artystami, urzędnikami, organizatorami życia artystycznego pozwoliło rozpoznać te wartości, które ostatecznie zadecydowały by docenić wysiłek, pasję i dążenie by miasto

wydostało się ze schematów prowincjonalności. W Bydgoszczy – co wykazane zostało w pracy Pani mgr Chojnackiej – powstało, z dala od dominujących ośrodków kulturalnych, gdzie rozwinięte było szkolnictwo artystyczne, istniały muzea i galerie, czasopisma, w których publikowali najznamienitsi krytycy sztuki, miejsce, w którym nie było jednolitego środowiska artystycznego (ono dopiero się formowało), w którym spotkali się zarówno twórcy profesjonalni, samoucy jak i amatorzy. Potrzeba było kolejnych dziesięcioleci by Bydgoszcz i jej życie artystyczne zostało zauważone, wydobyte z ograniczeń miasta prowincjonalnego. Stało się to, gdy polityka państwa po II wojnie światowej, ukierunkowana na wspomaganie kultury przyczynić mogła się do uczynienia z miasta ważnego ośrodka życia artystycznego.

W ramach pracy Autorka zawarła również skrupulatny, ważny informacyjnie aneks – alfabetyczny spis artystów działających w Bydgoszczy w latach 1920-1929 oraz aneks II z wykazem wystaw. Spis ten uświadamia, jak liczne było grono twórców związanych z Bydgoszczą i jak bogaty był zrealizowany program wystawienniczy.

Obszerna, starannie zapisana bibliografia, z podziałem na lata, podnosi walory dysertacji. Bardzo bogaty i cenny jest także materiał ikonograficzny, stanowiący ważne uzupełnienie tekstu, znaczące źródło informacji umożliwiające dokonanie porównań i indywidualnej oceny.

3. Jakość edytorska dysertacji

Autorka rozprawy posługuje się poprawnym językiem polskim. Styl pisania Pani Barbary Chojnackiej jest jasny, precyzyjny w przekazywaniu wiedzy naukowej. Poprawnie stosowana jest terminologia przyjęta w dyscyplinie nauki o sztuce oraz innych dyscyplin nauk humanistycznych. Poszczególne tomy/ rozdziały dysertacji zachowują spójną narrację, tworząc interesującą i logiczną całość.

Autorka zachowała właściwe proporcje poszczególnych części pracy, zamieszczając w nich konieczne i uzasadnione informacje, których efektem

jest rozwiązanie postawionych problemów badawczych. Z wielką dbałością została rozwiązana strona graficzna pracy.

4. Ocena rozprawy pod względem wymogów określonych w Art. 187.1, Ustawa z 20 lipca 2018 roku. *Stopnie i tytuły w systemie szkolnictwa wyższego i nauki. Nadawanie stopnia doktora*, (Dz. U. 2018, Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, poz. 1668).

Rozprawa doktorska Pani mgr Barbary Chojnackiej jest wyjątkowym rozwiązaniem postawionego problemu badawczo-naukowego. W znaczącym stopniu poszerza wiedzę z zakresu życia artystycznego w Bydgoszczy w latach 1920-1939, wprowadzając w problemy obejmujące tragiczne lata wojny i tuż-powojenne. Doktorantka wykazała się biegłością i rzetelnością w zebraniu rozproszonych materiałów i twórczym ich wykorzystaniem. W sposób znaczący przedstawiła wagę podejmowanych problemów na tle dotychczasowej wiedzy w tych obszarach. Wykazała się szeroką wiedzą ogólną w dyscyplinie nauki o sztuce i naukach humanistycznych.

W świetle wymogów ustawy, dysertację należy uzupełnić o streszczenie w języku angielskim.

Wnioski końcowe

Podsumowując opinię stwierdzam, że rozprawa doktorska Pani mgr Barbary Chojnackiej, przygotowana pod opieką prof. dr hab. Jerzego Malinowskiego jest oryginalnym rozwiązaniem problemu naukowego a Doktorantka wykazuje rozległą wiedzę teoretyczną w dziedzinie nauk humanistycznych i nauki o sztuce.

Nowe wartości jakie dysertacja wnosi do nauki, zasługują na ich publikację. Biorąc pod uwagę jakość przeprowadzonych badań i osiągnięte wyniki, wkład Autorki w poszerzenie wiedzy na temat historii regionu Pomorza, zmiennych losów społeczności bydgoskiej, działających w Bydgoszczy twórców i organizatorów życia artystycznego w Polsce w dwudziestoleciu oraz bardzo rzetelne przygotowanie pracy od strony formalnej, wnoszę o jej wysoką ocenę.

Wnioskuje o dopuszczenie Pani mgr Barbary Chojnackiej do kolejnych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora.

/dr hab. Eleonora Jedlińska prof. U.Ł./